

ty selhávají tím bezpečněji, čím jsou novější obchodní styky složitější a čím je tíže veřejným, často úplně neodborným, rozhodováním spravedlivě určití ceny a jejich platnost všeobecně prosaditi. Trestní stíhání lichvy zdražování, *pokud jest všeobecnými poměry odůvodněno*, jen urychluje. Lichváři si nebezpečí a škody možných trestů prostě účtují jako provozní náklady, a sice zajisté mnohem vyššími sazbami, aby již napřed měli úhradu té újmy, která je pravidelně ani nepostihne. Pravidelně největší lichváři dovedou trestům uniknouti a jen malé lichváře trestati je bez pronikavých účinků. Tresty a pokuty ve spleti moderních národohospodářských styků nejsou mnoho platny.]

63. Theorie o zahraničním obchodu.

Veliký hospodářský převrat, způsobený zámořskou plavbou v zemích západoevropských od počátku 16. století, změnil zároveň nazírání na obchod, který tehdy nejvíce zdál se pomáhati jednotlivcům i celým státům k rychlému zbohatnutí. Bohatství drahých kovů i jiného zámořského vzácného a po celé Evropě vyhledávaného zboží kynula všem těm, kdo mohli míti účastenství v obchodu s Novým světem nebo s Východní Indií. Ale účast na tomto tak žádoucně vyhledávaném obchodu byla Portugalskem a Španělskem téměř vylučována pro ostatní země; válečná i obchodní loďstva těchto dvou námořních velmocí (od r. 1580—1640 sjednocených v jediné panství), jak známo, nepřipouštěla do kolonií konkurenční plavby ostatních států. Teprve po dlouhých a urputných zápasech podařilo se také Nizozemcům, Britům a Francouzům později prolomiti tento monopol pyrenejských zemí.

Koloniální politika románská nesplnila při tom zdaleka nadějí, které k ní doma se upínaly. Španělsko, jež bylo počátkem nového věku před svými objevnými výpravami nejpokročilejší a skoro nejbohatší zemí v Evropě, nejen že všemi poklady ze zámoří přivezenými příliš nezbohatlo, nýbrž ponenáhlu, ale jistě, ustupovalo novým zemím a *očividně chudlo*. Bylo již vyloženo [v I. dílu 171—173], jak krátkozraká i vyděračná koloniální politika španělská brzy ztroskotala. Španělský lid sám byl přílišnou touhou po rychlém zbohatnutí sváděn na scestí a dobrodružným shonem po zlatě ztrácel doma svůj nejpevnější základ bohatství, aby totiž poctivě se přičiňoval o vlastní domácí znamenité zdroje blahobytu. Lidé všech stavů a povolání houfně opouštěli svá zaměstnání na poloostrově, aby se rychle obohatili za oceánem. Ti již pak skoro nikdy nevraceli se ke svým živnostem, ani když podařilo se jim zlata a stříbra dosíci, ani když po většině ztroskotali hmotně i duševně. Takovým způsobem vyschly a zpustly dříve uměle zavlažované pláně kastilské v kamenitou souš hubené živící nečetná stáda ovcí; upadal stále i průmysl španělský nedostatkem dobrých pracovníků, kteří doufali spíše ve zdar lákavých výprav za oceán. Ale ani svým zjištěným obchodem se příliš Španělsko neobohacovalo. Je sice pravda, že velké množství drahých kovů, vzácného koření a jiných hledaných plodin bylo z Ameriky a z Východní Indie do Španělska a Portugalska přivezeno, ale při

ochabnutí domácího dosavadního těžení záhy nepostačovala ani všechna ta cizí bohatství uhraditi schodků v domácím podnikání. Nepříznivá rozvaha z toho zhoršovala se zvláště také tím, že náhlým rozmnožením drahých kovů v Evropě cena jejich nápadně klesala, čili že všechno se ve stříbrných a zlatých penězích zdražovalo. Nebylo tedy možno za dovezené poklady dostati ani tolik, co se doma opouštěním a zanedbáváním užitečných zaměstnání ztrácelo.

Stalo se pak brzy ostatní Evropě patrným, že z poloostrova pyrenejského drahé kovy poněkud odplývaly do zemí, které mohly svou užitečnou činností ochablému obyvatelstvu pyrenejských států dodávati to, co si jindy samo svým přičiněním získávalo. A sice hojnější zásoby drahých kovů způsobily jen, že přezírané všední zboží, jehož se v Hispanii počalo citelně nedostávat, se musilo platiti stále vyššími cenami a že drahé kovy očividně se ztrácely a vyvážely za hory pyrenejské nebo za ostatní hranice po moři na všechny strany světa.

Počalo se pak již pochopovati v druhé Evropě, že k nabytí a udržení zlata a stříbra není potřeba míti ani doma zlatých ani stříbrných vlastních dolů — [ve Španělsku těžilo se kromě toho od jakživa dosti mnoho stříbra], — ani že není potřeba bohatých kolonií, z kterých by se daly drahé kovy a jiné vzácnosti vydírati, nýbrž že vydatnou vlastní činností, když její výtěžky jsou v cizině vyhledávány, lze přece také dosti peněžního bohatství získati.

Tak již počátkem 17. století vyskytli se theoretikové, kteří tvrdili, že zlata a stříbra je možno dosíci také těm zemím, které na ně nemají svých vlastních zdrojů, že prostředkem k tomu je *výhodný zahraniční obchod*. Tehdy ještě sice se věřilo všeobecně, že bohatství hlavně jen ve drahých kovech je založeno, ale již vedle toho pronikalo lepší poznání, že toho bohatství nelze pouze nabývati a hlavně udržeti dolováním nebo vydíráním z podrobených zemí, nýbrž že i jiné hmotné zdroje statků, náležitou píli a dovedností využitkované, mohou jednotlivce i státy obohatiti, využije-li se jich k výhodným mezistátním (mezinárodním) směnám.*)

Těchto theoretických zásad použila brzy také praxe státníků a národohospodářských politiků v západní Evropě. Hledělo se všemi prostředky podporovati průmysl pracující pro vývoz, aby za vyvezené výrobky dostalo se více peněz nežli by se vydalo za ostatní zboží přivážené z ciziny. Počítalo se, že vyšší cena vyvezených věcí proti menší ceně dovezených surovin i tovarů z ciziny bude se musit na konec vyrovnati hotovými penězi, t. j. drahými kovy. Proto veškerá snaha upjata byla k tomu, aby vývoz do ciziny co možná svou cenou převyšoval cenu veškerého zboží z ciziny dovezeného, čili aby peněžní bilance zahraničního obchodu vůči cizině byla *aktivní*. Aktivní bilance obchodu zahraničního byla přímo zvána z toho důvodu *příznivou*, kdežto pasivní rozvaha, kdy totiž cena dovozu z ciziny pře-

*) Antonio Serra již r. 1613 vydal (v Itálii) pozoruhodný spis: „Breve trattato delle cause che possono far abbondare li regni d'oro e d'argento, dove non sono miniere“, t. j. Krátké pojednání o příčinách, které mohou přivoditi hojnost zlata a stříbra v říších, kde není dolů na drahé kovy“, v němž doporučuje průmysl pracující pro zahraniční vývoz za nejbezpečnější prostředek přilákat drahé kovy do země a radí k veřejné podpoře průmyslu i obchodu.

sáhla cenu vývozu do ciziny, byla všeobecně považována za *nepříznivou*. Tato politika poznačena byla později podle toho, že kladla hlavní důraz na zahraniční obchod se zbožím („mercartura“), názvem *merkantilistické politiky*.

Politika, která by jen za každou cenu hleděla docílití povznesení země prostým velikým vývozem do ciziny, objevila by se velmi brzy nesprávnou a těžko bylo by ji prováděti vždy za všech okolností. Proto zároveň hledělo se podporovati všemožně průmyslové podnikání, zvláště průmysl, který mohl cizí laciné suroviny zpracovávatí doma ve drahé tovary, které chtivě byly by hledány v cizině. Pochopovalo se již i v těchto dobách, že dovednost a zdatnost domácího obyvatelstva a jeho vynikající práce jest nejlepší a nejvytrvalejším zdrojem bohatství a blahobytu. Ovšem vliv zahraniční tržby se při tom jistě přeceňoval a důsledky z toho prováděné byly často vadné.

Že se hledělo vši mocí podporovati vývozní průmysl, samo sebou nebylo nesprávné. Ale pokud průmyslu tomu bylo pomaháno veřejně na úkor jiných domácích živností, nebo když se vývoz povzbuzoval značnými státními odměnami (exportními premii) placenými z veřejných dávek, nebo když se mysliło, že lze nějakou zvláštní chytrostí cizinu při výměnách přelstítí nebo snad i mocí znásilnití, zabloudilo se zajisté na scestí.

Takové chybné pokusy se skutečně dály. Ve prospěch průmyslu hledělo se působiti také na ceny domácích surovin, které měly býti doma zpracovány k vývozu, tím, že se zakazoval jejich vývoz a snižovaly se tak uměle jejich ceny, ano šlo se až tam, že vůbec ani potraviny se někdy nesměly ze země vyvážeti, aby živobytí a tím i výkony dělníků průmyslových byly lacinější. Velikým továrnám vývozním byly poskytovány všeliké výhody finanční a tak hledělo se ze státní pokladny vlastně připláceti nepřímou k jejich nákladům provozovacím; tak vývozu bylo všelijak *uměle* pomáháno při soutěži s cizozemskými podniky. Vývozní premie sváděly vývozce k menší dbalosti a ke přílišnému spoléhání na veřejnou pomoc, místo aby hleděli předstihnouti hlavně lepší prací a jakostí cizozemskou soutěž.

Smlouvy obchodní s cizími státy hledělo se uzavíratí tak, aby z ciziny co nejméně průmyslových výrobků bylo připuštěno, do ciziny však aby se mohlo vyvážeti mnoho a co nejvýhodněji. Ale je zřetelno, že touž snahou se nesly také mysli cizích merkantilistických politiků a že pokusy ztížití přístup cizího zboží do země dávaly podnět k odvetě. Aby země vyvážející měla jak co do podpory svého vývozu tak i co do úpravy dovozu úplnou volnost rozhodování, k tomu hodily se znamenité podrobené osady, které nemohly vzdorovati rozhodné vůli panujícího státu, nebo země, kterým se mohly smlouvy obchodní třebas i nátlakem vnutiti. Ale takové panské a podmanivé politice bylo potřebí opíratí se o silnou vojenskou moc. Byla tedy s tím spojena i snaha rozmnožovati obyvatelstvo jak přirozenými přírůstky (populační politika, namířená ke vzrůstu domácího obyvatelstva) tak i přivtělováním nových území. Pravidelně náklady takové mocenské koloniální politiky bývaly nepoměrně větší nežli pochybné hmotné prospěchy z toho pro celou zemi.

Názory o zahraniční obchodní bilanci dovozu a vývozu zboží, jakoby byla příznivá, je-li aktivní nebo nepříznivá pro svou pasivnost, již dávno nemohou býti uznávány za správné; neboť zrovna nejbohatší země mívají zahraniční obchodní bilanci skoro napořád pasivní a země chudší často vynikají stálou aktivností své rozvahy v zahraničním obchodu. Je to dobře vysvětlitelné tím, že země bohaté mají své kapitály uložené také v cizině a výnosy z těchto kapitálů se pak neuhražují vždy v penězích, nýbrž pravidelně dostávají se ve zboží nebo v práci cizozemských dlužníků. Proti rozvaze zahraničního obchodu sluší totiž míti na paměti, že pouze částí možného vyrovnávání a že jedině rozhoduje konečně *celková platební rozvaha* (o níž pojednáno bylo již v tomto díle v odst. 53.) *vůči cizině.**)

Ostatně o spolehlivosti číselné přesnosti rozvahy zahraničního obchodu, jak dalece je pasivní či aktivní, jsou vždy oprávněny četné pochybnosti. Ceny vyvezeného zboží zjišťují se podstatně jiným způsobem nežli ceny zboží dovezeného z ciziny, a obojí ceny jsou však zjišťovány jen *dosti hrubými* odhady, aby se o dostatečné správnosti a zvláště přesnosti jejich součtů mohlo *důvodně* pochybovati. Jsou tedy součty cen vyvezeného zboží do ciziny proti součtům cen zboží z ciziny dovezeného navzájem skoro veličinami nesměrnými a jistě velmi neurčitými, takže rozdíl z nich nejsou nikdy příliš spolehlivé. Naprosto nelze z náhodné aktivity nebo z pasivity obchodní zahraniční bilance souditi na její příznivost nebo nepříznivost pro zdar země.

Zvláště je nespolehlivé, když se porovnávají data o cenách zahraničního obchodu z různých zemí navzájem, jelikož v každém státě je také jiný způsob pro oceňování jak zboží z ciziny dovezeného, tak do ciziny exportovaného; tedy jistě bývají hodnoty *nestejně* v jednotlivých zemích oceňované navzájem nesměrné a těžko se dají spolehlivě srovnávati. Totéž dá se tvrditi také o cenách a rozvahách zahraničního obchodu v různých postupných dobách; nejen že se

*) Nejbohatší země, Velká Británie, měla před válkou téměř přes 40 let neustále obchodní bilance silně pasivní. Rovněž i jiné zámožné státy, jako Francie, Německo, Nizozemí, Belgie, Švýcarsko i nordické země před světovou válkou měly skoro ustavičně pasivní obchodní bilance. Proti tomu Rusko a v minulém století i Rakousko-Uhersko (jakož i státy balkánské) měly obchodní zahraniční rozvahy silně aktivní. Splácely těmi aktivními rozvahami svého zahraničního obchodu jak úroky tak i splátky na své dluhy do oněch věřitelských zemí, které pak pro tuto poplatnost svých dlužníků vykazovaly arci pasivní obchodní rozvahy.

Před vypuknutím světové války již delší dobu mělo však i Rakousko-Uhersko pasivní obchodní bilance, jelikož se stále silně zadlužovalo do ciziny. K tomu také poukazovaly ustavičné státní schodky i nové emise státních rakouských a uherských dluhů. Bývalá monarchie chystala se totiž už dlouho se vším úsilím k válce a k tomu potřebovala i mnoho věcí na výzbroj z ciziny. Tyto horečně připravované válečné útoky zavínily přechod aktivity zahraniční obchodní rozvahy rakousko-uherské v pasivitu a ukazují, jak neprozřetelně cizina dodávala hmotné prostředky na hrozné zbraně, kterými pak sama byla pustošena a ničena. Rakousko-uherská bývalí národové však byli tím postiženi nejhůře; na válečné podniky vyčerpáno bylo vše, kde se co dalo z nich vyssáti, a dluhy na předválečné zbrojení musí opláceti v té dobré valutě, ve které byly uzavřeny, ačkoli válkou a spoustami po ní ostalými jejich měny byly skoro úplně zničeny se všemi následky zhoznými.

měnily způsoby oceňovací postupem času, nýbrž ještě více padá na váhu, že ceny v čase nabývají stále jiného významu, jak o tom byl průkaz dán při měně, penězích a rozbořech drahotních. [Zejména chybou by bylo zvláštní váhu klásti na obchodní rozvahy zahraničního obchodu zemí válkou postižených v nynějších poválečných zmatcích směnných a valutárních. — Proto opomíjeny byly zde *úmyslně* statistické výkazy o obchodních bilancích jednotlivých zemí.]

Merkantilističtí politikové, pokud hleděli povznést pracovní schopnosti lidu a využítkovali při tom také výhodně domácích zdrojů, aby cizině mohlo býti dodáváno zboží skutečně vynikajících vlastností, přispěli jistě k povznesení blahobytu své země, třeba nebyla při tom vždy nutna aktivnost zahraniční tržby. Také nezáleželo na tom, zdali zrovna drahé kovy z ciziny stále do země se dostávaly; jakékoli bohatství jiné bylo zrovna tak žádoucí nebo i potřebnější nežli hotové peníze, kterých bez toho proti ostatním potřebným věcem je celkem dosti poskrovnu.*)

Nejznamenitějším merkantilistickým politikem byl v druhé polovici 17. století ve Francii ministr obchodu *Colbert* a jistě právem se poukazuje na jeho veliké zásluhy o rozvoj a vyniknutí francouzského průmyslu i obchodu v té době. *Colbert* správně pochopil, že francouzský průmysl může vyniknouti jen přednostmi svého provedení, a proto snažil se zlepšiti jakost všech výrobků francouzských tím, aby práce francouzská příznivě vynikla proti práci cizí. Založil a podporoval vzorné dílny (textilní, porcelánové, sklářské atd.), povznesl odborné vzdělání průmyslové a podporoval vše, čím mohl francouzský průmysl a obchod vyniknouti nad ostatní země. Že při tom arci velikým podnikům průmyslovým, hlavně když mohly úspěšně soutěžit v cizině, věnoval zvláštní přízeň a poprával jim výhod i na úkor jiných podobně potřebných podniků, to bylo jen upřílišením jinak v tehdejší době dosti správné politiky průmyslové a obchodní. Chyby merkantilismu ukázaly se teprve později, kdy privilegovaným podnikům dostávalo se od státu velikých výhod na úkor jiných, a když se domácí trh uzavíral co nejvíce vůči cizině.

Rovněž i v Anglii *Cromwellova „Act of Navigation“* splnila dobře své poslání k prospěchu námořní plavby britické, ačkoli bylo k tomu potřebí mnohých zápasů se sousedními zeměmi a na konec především přece to byla hlavně houževnatost anglosaského plemene samého,

*) Všeho zlata na zeměkouli není mnoho přes 25 mil. *kg* a všeho stříbra sotva značně přes 350 mil. *kg*. Cena těchto všech zásob drahých kovů, z nichž kromě toho *jen část* koluje v peněžních službách (mnoho zlata i stříbra je totiž v luxusních předmětech všeho druhu a dosti velká část jest i thesaurována), — je asi 28 až 29 tisíc milionů dolarů (ve zlatě). Tato hodnota drahých kovů je jistě dosti nepatrná a nezávažná proti ostatním kapitálům a jiným zdrojům bohatství, aby od ní mohlo záviseti snad mezinárodní bohatství vůbec. A mimo samé Spojené Státy částka menší 30 miliard zlatých dolarů není zrovna velikým bohatstvím a přece Spojené Státy daleky jsou toho, aby samy měly všecky zásoby drahých kovů. Při počtu obyvatel asi 1700 mil. pro celou zeměkouli nevyšlo by z celého bohatství zlata i stříbra více než asi 17 dolarů na hlavu. Z této nepatrné částky na každého jednotlivce je už nade vše pochybnost zřetelno, jak mylné bylo domnění pravověrných merkantilistů, že by mohlo hlavně v drahých kovech spočívatí všechno mezinárodní bohatství a že by při vzájemných výměnách se přede vším jiným mělo hleděti na získání drahých kovů.

kteřá pomohla k vzniku britské vlajky po oceánech. Také pruská politika přísného merkantilisty *Bedřicha II.* nebyla zrovna na škodu hospodářskému vývoji království pruského nebo podobná politika Josefa II. v habsburském panství.

Ale celková vadnost tohoto systému přece jen vynikla, když provádění jeho nebylo již v tak schopných rukách. Průmysl tyjící na úkor všech poplatníků (když se mu dávaly vývozní premie nebo finanční různé privileje), nebo těžící z ostatních povolání (na př. zákazem vývozu surovin a potravin) velmi často spoléhal až příliš na své výsady a přestal vynikati přednostmi svého zboží. Jinak podporované podniky musily si dáti předpisovati všeliké provozovací způsoby, že raději vzdávaly se veřejné podpory, aby neztrácely volnost svého jednání, která jim byla často výnosnější nežli veřejné přispění s nutným při tom podrobováním a omezováním.

Není tedy divu, že vůbec svobodnější a proti veřejné moci namířený hospodářský směr 18. století pocítoval nelibě merkantilistické poručníkování i jeho časté hospodářské poblouzení odmítal až příkře. Fysiokraté ve Francii a A. Smith ve Velké Británii s následující liberální školou byli rozhodně proti jakémukoli veřejnému zasahování do obchodní zahraniční a vnitřní činnosti. Prohlášena byla zásadní volnost směn nejen uvnitř státu, nýbrž i na venek vůči cizině. A Smith byl pro volné dělení lidské práce hmotné také vůči cizím zemím a tvrdil, že je zvráceností namáhati se doma o takové zboží, které daleko výhodněji a s mnohem menším nákladem možno dostati odjinud.

Zásady liberalistické nepronikly však hned beze všeho do zahraniční politiky obchodní. Uvolnění merkantilistických překážek a závor v mezinárodních stycích bylo možno prosaditi jen zvolna. Ani nejvyspělejší a názorům liberálním nejprístupnější obchodní moc Velké Británie nemohla se snadno zbaviti dědictví z merkantilistických dob. Až skoro do polovice 19. století byla ve Velké Británii celá soustava ochranných cel a jen protože mezi těmi cly byly zvláště nezáviděná cla na obilí a na jiné potraviny, která konečně padla po spojeném úsilí průmyslníků a dělníků, byla zároveň opuštěna i cla ostatní. Velká Británie rozhoduje se před r. 1850 pro úplně volný obchod („*free trade*“) a ze všech cel ponechává si pouze cla finanční [na *tabák*, jehož pěstování ve Sjednoceném království je zakázáno, na *čaj* a jiné *koloniální zboží* (kávu, kakao, koření atd.) spotřební a na *lihoviny*, které doma také podléhají vysokým daním spotřebním].

Ale váhavě jen následovaly ostatní země evropské s unírňováním celních sazeb. Prvně Francie v obchodní smlouvě s Velkou Británií z r. 1860 velmi se přiblížila zásadám volné tržby („*libre echange*“); na počátku ani nově vzniklá říše Německá se přílišnou celní ochranou neuzavírala proti cizozemskému dovozu. Ale velmi rychle potom nastal návrat k ochraně domácích podniků celou celní soustavou skoro ve všech zemích kontingentu evropského, ačkoli v nich nikdy úplně nepronikly zásady volné tržby. Velká Británie vytřvala až dosud při volnosti zahraničního obchodu, ačkoli i tam byly již činěny velmi časté pokusy k ochraně domácího průmyslu proti cizozemskému. Tedy volná tržba nikde kromě Velké Británie

nepronikla vůbec a v novější době spíše se uzavírání jednotlivých zemí přiosťruje. [Zvláště i Spojené Státy americké (i sama anglická dominia koloniální) drží se soustavy ochranných cel a nepřipouštějí na svých trzích úplně volnou soutěž s cizinou.]

Proti liberálním názorům o volnosti světové tržby, které po Šmithovi hlásali zvláště angličtí politikéti ekonomové *Ricardo* a *J. St. Mill*, ujal se na pevnině evropské a ve Spojených Státech amerických zásady t. zv. „*hospodářského nacionalismu*“, který hájil ochranu domácího průmyslu aspoň do té doby, až by sesílil proti cizemské soutěži.*) Také tedy těmto politikům byla cílem svobodná tržba, ale až po určité výchovné době, ve které by domácí průmysl zmohutněl tak, aby snesl soutěž dosud průmyslově mnohem pokročilejších zemí. Ale k tomu cíli se vůbec nedospělo neb ani dospěti nechtělo. Místo volnosti tržby opanovala ve většině zemí dosti silná ochrana domácího podnikání nejen průmyslového, nýbrž i zemědělského. Tak dalo se i v zemích průmyslově nejpokročilejších na př. v Německu a ve Spojených Státech amerických.

[Za světové války sny o svobodě světové tržby rozplynuly se již dokonale. Vůči nouzi o nejnětější věci úkojně musily válčící státy doma zavésti hospodaření státně socialistické (s ústřednami, s реквизиemi, s vyměřováním spotřebního maxima pro jednotlivce, stíháním volného obchodu vůbec) a ovšem nepřátelské tábory hleděly navzájem přerušiti obchodní styky nepřátel také s cizinou neválčící. Proti „Centrálním mocnostem“ byla „Dohodou“ prováděna blokáda, kdežto Německo instilo se bezohlednou ponorkovou válkou, za které nebylo šetřeno ani neutrálního přítele ani nepřítel.]

Theorie Ricardovy a *J. St. Mill*ovy byly arci již v základech pochybené. Podle *J. St. Milla* ve styku s cizinou rozhoduje prý hlavně jen obchod se zbožím, kdyby se zboží ovšem bez překážek mohlo do cizích zemí odbývat. Tu by prý se během určité doby dovoz všech druhů zboží vyrovnati musil vývozem; vývoz by pouze byl dovozem cizím podněcován a naopak. Pokud by k vyrovnání rozdílů cenových mezi dovozem a vývozem užilo se hotových peněz (drahých kovů), nelze prý dělati rozdílů při směnách mezi ostatním zbožím a drahými kovy. Rovnováha v obchodní rozvaze se zbožím se docílí přiměřeným rozdělením drahých kovů podle potřeb obchodu v zúčastněných zemích. Větší potřeba peněz v určité zemi projeví se sice vyšší jich cenou, ale tato vyšší cena peněz bude hned působiti na dovoz a naopak nižší cena peněz na vývoz zboží, až se opět zase rovnováhy také v ceně peněz docílí.

Tyto názory naprosto přezíraly tak důležité úvěrní styky mezi zeměmi a nedbaly ani o poruchu měn, které naprosto nepřipouštějí jejich vyrovnání pouhou svobodnou výměnou zboží. Pojem *obchodní bilance* u liberálních theoretiků zatlačil úplně daleko důležitější pojem *platební bilance*. V názorech těch byl úplný primitivismus abstraktní

*) V Německu tyto zásady hájil hlavně *F. List*, ve Spojených Státech *H. Ch. Carey*. Celkem tento nacionalismus — ovšem velkých států — brzy zvítězil také proti těm slabým pokusům, které ke svobodné tržbě směřovaly v obchodních smlouvách v třetí čtvrti 19. století. Velká Británie arci odolala všem pokusům mířeným proti svobodné tržbě.

chybné nauky, která naprosto si neuvědomila složitost národohospodářských mezinárodních styků a ze všech různých vztahů mezi jednotlivými státy neviděla nežli zahraniční tržbu se zbožím. [Dlužno ukázati v tomto dílu k odst. 53. str. 77—80.]

Při tom proti všem skutečnostem se trvalo na úplně volném převádění zboží ze země do země a nevidělo se, jak lidé i s kapitálou zároveň se stěhující silně působí proti úplně rovnomocnému vyrovnávání zboží za zboží. Rozumí se, že se nedaly nijak odmysliti ani sociální překážky volného směňování zboží v zahraničních stycích, že však ty sociální překážky byly arci zároveň zastřením, aby se chyby nauky okamžitě neviděly.

Přes to základní zásada Smithova, aby každá země nejvíce (po případě výhradně) se věnovala ve světovém dělení práce tomu, proč má nejlepší přirozené podmínky a také proč jsou vyvinuty nejlepší schopnosti obyvatele, je samozřejmá. Ano může se přisvědčiti i Ricardovi a Millovi, že když ze dvou směňujících zemí v jedné dovedou dodati dvojí druh zboží výhodněji, přece budou dodávati po případě jenom jeden z nich nejvýhodnější, na kterém zvláště vyzískávají, a druhý po případě výměnou budou bráti z druhé země, v které se ani tak nedaří jako u nich. [Na př. u australských nebo jihoafrických zlatých dolů všechno se věnuje zvláště výnosnému dolování zlata a potrviny, které by se tam ovšem daly vypěstiti velmi lehce i levně, přece přivázejí se odjinud, kde je těžení jejich daleko nákladnější. Zrovna tak obyvatelé ostrovů normanských dodávají na trh londýnský za vysoké ceny rané brambory a vzácnou zeleninu, kterýmž pěstěním se výlučně skoro zabývají a pšenici i jiné obilí si zase z londýnského trhu za stržené peníze přivázejí, ačkoli by je doma mohli vypěstiti nepoměrně snadněji nežli tam, odkud obilí dostali. To je známý Millův zákon „o poměrných nákladech“.]

Zastánci volné světové tržby se zbožím poukazují na přirozený rozumný vývoj národohospodářský, který na konec přece musí proniknouti. Veškerá světová doprava, vývoj k velkovýrobě na místech nejvhodnějších a duševní pokračující volnost lidstva přesvědčí konečně i státy, že umělé přehrady mezi nimi navzájem jsou jen na škodu a přimějí je k nejvýhodnějším vzájemným směnám, které budou jen podle přirozených předností ceněny, tedy podle toho, jak která krajina co nejlépe dodati dovede. Ale viděli jsme přece, jak lidské společnosti sice největším nákladem kapitálů i napětím všech sil překonávají nejtěžší dopravní překážky, prokopávají nebetýčná horstva nejmolejšími železničními tunely, ale když tak pracně konečně se k sobě dostaly, postavily na obou stranách tunelů těch celnice s celními úředníky a finančními strážníky, aby zboží tunely nákladně zbudovanými se dopravovati nemohlo. [Viz tento díl str. 135.] Může býti větší neshody nežli mezi usilováním o tak nákladná dopravní spojení, po nichž po případě následuje až celní válka neb aspoň veliké ztížení vzájemné tržby?

Jistě je v tom zásadní neshoda. Ale současné světové sociální styky jsou dosud příliš složité povahy a nedají se vysvětliti ani nelze vzájemné mezinárodní hospodářské spory odkliditi pouhým poukazem na nelogičnost jistých vzájemných jednání hmotných. Mezi-

národní správné dělení práce bylo by možné, kdyby zároveň *už byla také světová politická jednota* s úplně provedenou rovnoprávností a s rovnocenností všech příslušníků různých plemen a národů. Pokud takové světové politické a mravní jednoty není, pokud je stále množství států s různým svým zřízením i s různými hmotnými prostředky a s nestejnými schopnostmi svého obyvatelstva, není ani možná úplně volná mezinárodní tržba bez celních hranic.

Každý jednotlivý stát má své určité hranice, v nichž jeho hmotné zdroje (energií přírodních) jsou omezeny a nyní naprosto v něm již nebývá možná *úplná* soběstačnost, a to ani u největších územních držav; *ani by taková soběstačnost nebyla výhodou*. Proto jsou jednotlivé země — především menší — odkázány na vzájemné směny s cizinou. Ale při velmi složitém sociálním zřízení i při roznostech přírodních v každém jednotlivém státě jsou provozní podmínky různých podniků v jednotlivých zemích velmi odchylné; tím také ani provozní náklady soutěžících podniků v jednotlivých státech nemohou být stejnorodé. Již z těchto důvodů není možná úplně volná tržba mezi rozličnými zeměmi a bude vždy nutno ty domácí podniky, kterým sám vlastní stát nějak jejich provozování zatížil, ochránit proti podnikům cizím, které mají po případě doma průvozní podmínky jakkoli lehčí nebo příznivější. Když na př. se ukládají na podnikatelské provozování velmi obtížná veřejná břemena, nebo když není tu výhod, kterých jiná země podává svému domácímu podnikání, nemohou se podniky v takovém nepříznivěji upraveném státě vydati bez obrany neobmezené cizí soutěží, nechť-li se nebo nemohou-li se zůstatví jisté zkáze v nerovném boji proti lépe vypraveným soupeřům zahraničním.

Dosud jsou jednotlivé státy s velmi různými podmínkami přirozenými i sociálními se svým obyvatelstvem *po většině* odkázány na své vlastní síly a prostředky jen s menší výpomocí z ciziny i nasmějí tedy dáti hned na pospas své vlastní zdroje cizí přemoci, kdekoli nějakými (třebas jen dočasnými) příčinami domácí těženi by musilo cizí volné soutěži podlehnouti. Vůbec jsou dosavadní sociální vztahy mezi různými zeměmi tak složité povahy, že je nezbytno věnovati dosud těm různostem všechnu pozornost a nelze to odbyti prostým poukazem na určité ideální theorie, které se v dohledné době nedají bez těžkých škod prakticky provésti.

Je nutno o různých podmínkách při provozování podniků pojednati v souvislosti nejen s důsledky politiky obchodní, nýbrž i vzhledem k celé povaze veřejné ústavy a správy, zvláště pokud tato ústava a administrativa má v zápětí určité závazky a ukládá jistá břemena podnikatelskému provozování. Poněvadž veřejná správní zařízení jsou v každém státě jiná i jinak různé se dotýkají provozů (nákladů) podnikových, již z toho důvodu nemůže být zavedena úplně svobodná mezistátní tržba. Je známo na př., že spolkové státy, které měly nebo mají společné celní a obchodní hranice vůči ostatním zemím, musily mít také stejnou soustavu daňovou, ano i dopravní politika (systémy tarifní) musila se v nich úplně navzájem shodnouti, aby jednota tržební v nich existující některý z těch států na prospěch jiného nepoškozovala. Tak se stejným celním územím v bý-

valém Rakousko-Uhersku byl zároveň vždy unlován společný systém daní spotřebních i úmluvy o stejné železniční politice mezi Rakouskem a Uherskem. Je všeobecně známo, jak „Celní spolek“ (Zollverein) německý vedl pouze logickým důsledkem svých hmotných ustanovení nejen k hospodářské, nýbrž i k *politické* jednotě v Německé říši. Německá říše při největší spolkové svéprávnosti jednotlivých států sjednotila přece zákonodárství o daních spotřebních, o dopravě a obchodu jakožto nutný předpoklad pro zcelené své hospodářské území (pro celní území). I ve Spojených Státech amerických je pro jediné celní území zároveň hospodářská jednotka t. zv. „*interstate commerce*“ (mezistátní obchod) podléhající spolkovému zákonodárství i spolkové vládě celé severoamerické Unie.

Kdyby tedy mělo se jednati o svobodnou tržbu na rozsáhlém území několika států, musilo by takové úmluvě předcházeti sjednocení v nesčetných jiných vztazích, které by se neobešlo bez vzdání neodvislosti státní aspoň v jistých směrech. Vznikl by tu vlastně také nový sociálněpolitický útvar, povstala by jakási říše pro určité hmotné zájmy v zásadě podobná asi bývalému německému „Celnímu spolku“ s jistým společným zastoupením sjednocených států (také podle obdoby něm. „*Zollparlamentu*“). Takové byly jistě úmysly ve světové válce u Německa a jeho spojenců, o něž se již i prakticky jednalo (1917 až 1918 v Solnohradě), aby spojena byla „*Střední Evropa*“ („*Mitteleuropa*“) v obchodní a celní spolek, do něhož kromě Německa, Rakousko-Uherska by byl příslušel i celý Balkán, turecká říše a všechna území, o která by se byly střední mocnosti po svém čekaném vítězství ještě rozmnožily. S touto hmotnou jednotou proti ostatní cizině byla by jistě vznikla veliká spolková říše, která by také politicky byla řízena Německem. V takové říši by ač mohla býti poněmáhlu zavedena „svobodná tržba“, ale ani tam jistě nikoli rázem, nýbrž po dlouhých přechodech s jednotlivými vnitřními celními hranicemi pro mezidobí.*)

Jestliže Velká Británie již po tři čtvrti století provedla svobodnou tržbu, nevztahuje se to *na žádné mezinárodní území*, je to věcí vnitřní britské obchodní politiky. Velká Británie pouze vzhledem ke svému vyspělému podnikání vzdala se jakékoli ochrany domácího průmyslu a zemědělství, ale přece dbá o to, aby cizí podniky naopak nebyly veřejným přispěním svých vlád podporovány při svém vývozu do Velké Británie. Kdekoli se taková podpora zjistí, ukládají se „*odvetná*“ nebo „*diferenční*“ cla na dovoz takového zboží (ze země vývoz podporujících). Velká Británie jistě za této své tržební svobody nepoškodila nikterak svůj zahraniční obchod, jelikož všude měla tím zároveň zajištěné výhody největší, které v cizině obchodními smlouvami kterékoli jiné země byly povoleny. [Známé klausule smluvní o největších výhodách.]

Ale přece britické podnikání nezůstalo nedotčeno a neporušeno svobodnou tržbou. Je známé působení její na anglické zemědělství, které musilo se zcela přeměnit ve své provozování; vzdalo se pěstování obilí i jiných rolních plodin a věnovalo se chovu dobytka

*) [Viz k tomu Friedrich Neumann „*Mitteleuropa*“.]

mění své role v louky nebo v tučné pastvy. Přírodní podmínky sice proměnu tu velice podporovaly (vlhkost podnebí a přirozené rozsáhlé lučiny), ale přece britský zemědělský stav velice tou politikou utrpěl i klesl na nepatrný zlomek obyvatelstva. Také průmysl stejně všechen ve Velké Británii neprosplval, i když měl pro sebe dosti vhodné a příznivé podmínky. Na př. anglické cukrovarství musilo se omeziti na rafinování z cizozemské přivezené suroviny nebo na průmyslové vyžítkování přivezeného cukru (v průmyslu cukrovinek, v zavařování ovoce, v marmeládách, čokoládách atd.). Proti tomu pěstování cukrové řepy a zpracování její v domácích surovinárnách bylo vůči cizozemské soutěži nemožné, ačkoli by jinak jistě se zdarem se na anglických půdách dala dobrá cukrovka vypěstovati, kdyby cizí (i všelijakou politikou hospodářskou podporovaný) cukr nebyl zcela volně mohl konkurovati. — Také v jiných směrech i silně anglické průmysly pocítily úspěšnou cizozemskou soutěž na samých domácích trzích, takže je vysvětlitelno, proč rovněž v Anglii velmi mocné hlasy již před válkou zasazovaly se o vzdání se svobodné tržby a zavedení ochrany pro domácí podnikání. Prozatím ovšem bez úspěchu.

Není tedy možno vytvořiti jednotnou theorii zahraničního obchodu, pokud státní rozříštěnost lidstva nepřipouští jednotné hmotné základy k provozování podniků, pokud mezinárodní rovnivost je podporována místními veřejnými rozdíly a místní různou administrativou, zvláště také rozdíly finančních břemen. Ovšem ideálem byla by jistě svobodná tržba, ale ta zůstává zrovna tak dlouho ideálem jako dlouho jim bude světová politická jednota!

64. Cla a jejich vztah k obchodní a finanční politice státní.

Clem (*custom, douane, dogana, Zoll*) rozumí se dávka placená státu, když buď cizozemské zboží do jeho vnitřní spotřeby přechází — t. j. *clo dovozné* nebo když tuzemské zboží opouští hranice státní — t. j. *clo vývozné*, které je nyní arcí celkem řídkou výjimkou. — Clo dovozné, tím že je ukládáno na zboží, které přešlo z ciziny do spotřeby domácí, je zároveň spotřební daní a vztahuje se vždy samo sebou na ty předměty, které i doma spotřebním dávkám podléhají. Clo vývozné bylo ukládáno jen na takové předměty, kterých pro vzácnost bylo potřebováno jako řídkých surovin v domácím průmyslu. Ale později stalo se clo vývozné také daní spotřební, kterou platila cizina za vyhledávané zboží domácí; daň ta byla zvláště výhodná, jelikož nepostihovala domácí, nýbrž cizí poplatníky. Takové daňové vývozní clo bylo ukládáno na př. na vyvážené uhlí z Velké Británie (a zamýšlelo se také uložiti na uhlí z Německa a z Československa vyvážené, pokud by ovšem tomu nebránily mezinárodní závazky).*) [V bývalém Rakousko-Uhersku bylo vývozní clo na hadry

*) Vývozní clo na britské uhlí je velmi výnosnou a důležitou položkou finanční. Jelikož anglické uhlí je velmi žádané všude po světě, zdaňuje tím britská říše poplatníky v celém světě. Před světovou válkou vyváželo se z Velké Británie až přes 80 milionů tun uhlí ročně.